

Lysi A. S. GALCHAK. THE DEVELOPMENT OF NATIVE AREA STUDY IN EASTERN PODILLIA: XIX – EARLY XXI CENTURY. – VINNYTSYA: «MERCURI PODILLYA», 2013. – 876 s.

The author reviews the second, supplemented edition of the monographic research which analyzes the development of area study in Eastern Podillia and provides information about the chroniclers of the native land.

Keywords: Poillia, area study, historical memory, research.

УДК 94(47+57):351.746

О.В. Зінько

**ЗАГОРОДНІЙ І.М. ТРАГІЧНИЙ ШЛЯХ ВНК – КДБ/ВЧК – КГБ. – ВІННИЦЯ:
ТОВ «КОНСОЛЬ», 2014. – 200 с.**

У статті прорецензована книга І.М. Загороднього про екскурс у таємниці створення та функціонування радянської служби державної безпеки.

Ключові слова: історія радянської служби державної безпеки, репресії, більшовицький терор, контррозвідка, перебудова.

Рецензована книга – це спроба переосмислення історії створення та функціонування радянської служби державної безпеки, трагізм якої, на думку автора, полягав у тому, що будучи виконавцем партійних рішень, радянська служба державної безпеки порушувала права людини і міжнародні відносини, вчиняла терор, масові репресії, депортації народів. Такі явища призвели до того, що наприкінці розпаду Радянського Союзу приблизно 60% співробітників КДБ (остання назва спецслужби – Комітет державної безпеки) чекали і бажали змін у радянській системі.

Автор наполягає на важливості аналізу діяльності органів держбезпеки, яким присвятив тридцять років свого життя, для теперішніх та майбутніх поколінь працівників нової української спецслужби – щоб не припускатися помилок і порушень законності, наявних у діяльності радянських спецслужб. За радянських часів письменники, журналісти, науковці у своїх творах та наукових працях були далекі від істини, керувалися партійними радянськими ідеологічними настановами. Насправді діяльність радянської держбезпеки трималась у глибокій таємниці, бо держбезпека займалась розвідкою та контррозвідкою. Тому автор намагається відкрити приховане, нагадати забуте, а також має сподівання, що книга нікого не залишить байдужим, сприятиме виникненню нового підходу до трагічного минулого. Втім, завдання автора – донести до читача стислу інформацію про тернистий і трагічний шлях служби, щоб кожен обов'язково зробив для себе висновок про неприпустимість досягнення навіть найкращої мети неправедними методами.

І.М. Загородній послуговувався відомостями з 32 державних та відомчих архівів України й Росії, а також з аналітичних досліджень прокурорських та судових інституцій. Усталені в книзі аббревіатури (ВЧК, ГПУ, ОГПУ, НКВД, МГБ, МВД, КГБ) подані відповідно до російського слововживання, оскільки так їх використовували за радянських часів. Матеріал в книзі подається у вигляді історичних екскурсів у минуле спецслужб.

В розділі «Чому більшовики не скористалися надбаннями царської спецслужби?» автор відповідає на запитання: якою насправді була царська спецслужба? Перебравши владу у свої руки, більшовики робили все, аби знищити співробітників охоранки. Вони вважали, що досвід роботи охоранки суперечить їхній революційній свідомості, тому не прийняли спадкоємності традицій та практичного досвіду, бо по суті це була зовсім інша установа. Співробітники охоранки, зберігаючи вірність присязі, також практично не переходили на бік переможців-революціонерів. Значна частина із них емігрувала, інші боролися з радянською владою або загинули у її застінках.

В розділі «ВЧК – комісія особливих повноважень та особливих кадрів» автор пояснює, чому перебудова суспільства призвела до крайньої жорстокості суспільних відносин. Більшовиками була створена однопартійна диктатура, яка не зважала ні на національні, ані на економічні та соціальні відмінності народів, що населяли імперію. РКП(б) стала воєвоначною партією, а країна – військовим табором. Більшовики оголосили законом боротьби вбивства, насиль-

.....
тво та репресії. Так була створена Всеросійська надзвичайна комісія з боротьби з контрреволюцією (ВЧК) та відкрита ера партійно-радянського правосуддя.

Особливості роботи державного політичного управління під час НЕПу розглядаються в розділі «Тьма породжує тьму». Основними напрямками роботи були збирання інформаційних відомостей про все, що могло впливати на політичне життя, про ставлення до політики різних категорій населення; ретельний контроль за антикомуністичними елементами; недопущення заколотів, повстань, будь-яких опозиційних виступів; боротьба з саботажем, спекуляцією, посадовими злочинами; боротьба з бандитизмом. У зовнішній розвідувальній сфері робота була спрямована на підготовку «світової революції» та боротьбу із закордонними антирадянськими центрами.

Народні маси спочатку повірили в доцільність економічних і кримінальних нововведень радянської влади, але після того, як НЕП не поліпшив долі сільськогосподарських робітників та викликав незадоволення, розпочалися репресії проти населення. Щоб підсилити кампанії, влада з допомогою чекістів взяла на озброєння один із методів залякування народу – мітинги. Автор звертає увагу на те, що мітинги ретельно планувались і добре організовувались, речників заздалегідь призначали партійні комітети. Психотропний ефект від мітингів досягався багатьма прийомами, серед яких неабияке значення мали примусове відвідування і штучна масовість, закритість правдивої інформації, залякування неіснуючими «ворогами народу». Малоосвічене населення сприймало все на віру. Залишаючи бурхливі мітинги, значна частина їхніх учасників були сповнені бажання особисто продовжувати боротьбу проти «ворогів народу». Так само набувала неймовірних розмірів шпигуноманія.

Зазнала репресій і сама служба – через сумніви та побоювання відсторонення від влади Й. Сталіна. В 40-ві та 50-ті роки ХХ ст. на лаві підсудних опинялися генерали, міністри, представники творчої інтелігенції, лікарі. Були сфабриковані справи абакумівсько-сионістської змови. Після виступу Сталіна на черговому партійному з'їзді, в якому він зазначив, що «кожен єврей – це націоналіст і агент американської розвідки», держбезпека отримала санкцію на репресії осіб єврейської національності. Після смерті Сталіна та розстрілу Берії відбувалися також кадрові чистки держбезпеки. Був відновлений принцип підбору кадрів і призначення на високі керівні посади партійних та комсомольських працівників, який збережеться до самого розвалу СРСР.

Про особливості створення та роботи Комітету державної безпеки (КДБ) І. Загородній розповідає в розділі «Запізніле усвідомлення КДБ – спецслужба нового радянського покоління». Нові політичні реалії вимагали боротьби з антирадянськими елементами, яких почали називати дисидентами. М. Хрущов вважав, що їх краще пересадити, ніж перевиховувати. Тривали й репресії проти віруючих, яких прирівняли до антирадянщини. Новою формою репресивної політики стала невідкладна госпіталізація психічно хворих – ними почали визнавати політичних в'язнів та відправляли їх на примусове лікування.

Для здобування різнопланової розвідувальної інформації за часів Ю. Андропова почала використовуватися всесвітня мережа електронної розвідки. Автор має надію, що коли-небудь всі секретні архіви будуть розсекречені. Всебічне вивчення перехвалених дипломатичних матеріалів, розшифрованих радянськими дешифрувальниками за активної підтримки агентурних операцій, допоможе по-новому розглянути процес формування радянської зовнішньої політики.

І.М. Загородній зазначає, що 1991 рік став доленосним у житті українського народу. Україна виборола свою незалежність, розпочалося формування організаційної структури нової спецслужби. Утім, практичне втілення нових принципів спеціального відомства відбувалось нелегко. Щоб уникнути помилок радянської спецслужби, наріжними принципами мають бути законність, позапартійність, відповідальність перед українським народом. Спецслужбу потрібно постійно вдосконалювати, плекати, створювати стимули росту, постійно нагадувати її співробітникам, в ім'я чого вони борються і жертвують собою. Автор вірить, що з часом Служба безпеки України сформує високопрофесійний кадровий потенціал, аксіомами життя якого стануть правда, честь і совість.

Zinko O.V. ZAGORODNIY I.M. TRAGIC WAY VChK – KGB. – Vinnytsia: TOV «CONSOLE», 2014. – 200 p.

The author reviews the book by I.M. Zagorodny which lets the reader immerse in the secrets of creating and functioning of the Soviet state security police.

.....
Keywords: history of the Soviet state security police, repressive measures, Bolshevik's terror, counterespionage, Perestroika.

УДК 94(477) «1932/1933»

П.М. Кравченко

**ПАРТІЙНО-РАДЯНСЬКЕ КЕРІВНИЦТВО УСРР ПІД ЧАС ГОЛОДОМОРУ
1932–1933 рр.: ВОЖДІ. ПРАЦІВНИКИ. АКТИВІСТИ. ЗБІРНИК ДОКУМЕНТІВ ТА МА-
ТЕРІАЛІВ / УПОРЯД. В. ВАСИЛЬСВ, Н. ВЕРТ, С. КОКІН. –
К.: ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ НАН УКРАЇНИ, 2013. – 444 с.**

У статті прорецензовано збірник документів та матеріалів, присвячений маловідомим сторінкам голодомору 1932–1933 рр. в Україні.

Ключові слова: голодомор, поведінка, партійно-радянське керівництво, репресії, хлібозаготівлі.

Проблеми голодомору 1932–1933 рр. в Україні, незважаючи на велику кількість публікацій, продовжують привертати увагу дослідників масштабністю трагедії, її глибиною і впливом на подальшу історію українського народу. З'являються нові підходи до вивчення подій; вчені висувують нові наукові версії щодо причин, перебігу та наслідків голодомору. Тому для більш об'єктивного й неупередженого підходу до аналізу трагедії українського села велике значення має введення в науковий обіг нових матеріалів стосовно подій 1932–1933 рр. в Україні. Новий збірник документів та матеріалів висвітлює маловідомі сторінки перебігу голодомору: відносини керівництва СРСР та УСРР, настрої та поведінку партійно-радянських працівників різного рівня, механізми здійснення репресій від вищого політичного керівництва до членів хлібозаготівельних бригад, що діяли на місцях і безпосередньо втілювали в життя політику партії більшовиків.

Книга складається зі вступної статті, трьох розділів, що містять документи, іменного та географічного покажчиків. Більшу частину документів, опублікованих у збірнику, взято з фондів Центрального державного архіву громадських об'єднань України та Галузевого державного архіву Служби безпеки України.

Збірник відкривається вступною статтею, що розкриває настрої та моделі поведінки керівників України у 1932–1933 рр. Автори статті розглядають у цьому розрізі не тільки вище керівництво УСРР, його відносини з ЦК ВКП(б) та РНК СРСР, особисто зі Сталіним, але й ситуацію, що склалась на рівні місцевих партійно-радянських працівників в умовах голодомору й репресивної політики вищих органів влади. Звернена увага не тільки на взаємини вождів – українських та кремлівських, але й на форми опору й протесту проти нереальних хлібозаготівель на місцях. Як відповідь на опір, сталінське керівництво ініціювало проведення репресивних заходів проти місцевого керівництва. Показовою у цьому відношенні була так звана «Оріхівська справа», в ході якої ДПУ УСРР підготувало матеріали з обвинуваченнями колишніх працівників Оріхівського району тодішньої Дніпропетровської області в протидії хлібозаготівлям. Також у статті аналізуються документи, що стосуються «справи А. Річицького» – «зразково-показового судового процесу», який допомагає зрозуміти політику Сталіна і його поплічників в Україні та поведінку партійно-радянських працівників наприкінці 1932 – на початку 1933 р.

Перший розділ збірника – «Місцеві працівники: настрої, поведінка, репресії» – містить 14 документів, 10 з яких – виступи керівників різних рівнів, від генерального секретаря ЦК КП(б)У С. Косіора до перших секретарів райкомів КП(б)У, на III Всеукраїнській конференції КП(б)У 6–9 липня 1932 р. З їхніх промов читач може скласти картину ситуації, що склалась в українському селі у розпал голодомору.

У другому розділі – «Слідчі та судові справи місцевих комуністів» – міститься 33 документи; більшість з них розкривають так звану «Оріхівську справу», якою особисто займався Сталін. Матеріали цінні тим, що розкривають голодомор, образно кажучи, «зсередини» – протоколами допитів, свідченнями людей, які безпосередньо пережили голод. Частина документів характеризує так звану «Кобеляцьку справу» та «Справу колгоспу ім. Чубаря Чубарівського